

Otvorene o otvorenom prístupe

Publikovanie a sprístupňovanie poznatkov z vedy a výskumu prostredníctvom otvoreného prístupu sa stáva fenoménom vedeckej komunikácie. Napriek tomu na Slovensku chýba dostatočné povedomie o tejto problematike a tiež reálne výsledky otvoreného prístupu, napríklad vo forme repozitárov. Načrtnúť túto problematiku a porovnať ju s európskym trendom si dalo za cieľ podujatie usporiadané na pôde Centra vedecko-technických informácií SR.

Medzinárodnú konferenciu **Open Access politika Slovenska v európskom rámci 2015 – súčasný stav a perspektívy** zorganizovalo Centrum vedecko-technických informácií SR (CVTI SR). Podujatie sa stalo aktuálnou reakciou na často diskutovanú tému nielen medzi samotnými vedcami ako tvorcami vedeckých informácií, ale i v radoch vydavateľov a dodávateľov odbornej literatúry či u zástupcov vládnych orgánov, zodpovedných za legislatívne rámce v tejto oblasti.

CVTI SR je od roku 2013 Národným referenčným bodom pre Open Access politiku Európskej komisie na Slovensku, z čoho prirodzene vyplývajú aj činnosti zamerané na aktívne riešenie otázok súvisiacich s otvoreným prístupom nielen na národnej, ale aj nadnárodnej úrovni.

Záujem o lepšie pochopenie problematiky Open Access (OA) na Slovensku pripomenul vo svojom úvodnom slove aj Ján TURŇA, generálny riaditeľ CVTI SR. Spomenul tiež, že širšia práca z vedeckými zdrojmi je a bude novou úlohou vedeckých knižníc, keďže práve tie majú predpoklady toto poslanie najlepšie pochopiť a hlási sa k nemu aj CVTI SR ako špecializovaná vedecká knižnica.

Potvrdila to i prvá z odborných prezentácií Ľubomíra BILSKÉHO, riaditeľa Sekcie podpory vedy CVTI SR. Bilský predstavil napríklad zapojenie sa do projektov OpenAIRE 2020, Foster, Pasteur4OA či SCOAP 3.

V spomenutých projektoch zameraných na otvorený prístup a aktivity rámcového programu pre výskum a inovácie H2020 pokračovala aj Iryna KUCHMA, zástupkyňa iniciatívy EIFL – Electronic Informations for Libraries.

Projektové zázemie pre otvorený prístup a štandardizáciu v tejto oblasti prezentoval aj Pablo de CASTRO, zástupca asociácie LIBER a člen rady projektu euroCRIS. Venoval sa predovšetkým úlohám SK – CRIS a národných systémov CRIS v podpore otvoreného prístupu. SK – CRIS (SK – Current Research Information System) je databázou údajov o projektoch financovaných z verejných zdrojov a o ich výsledkoch. Dostupný je tiež register organizácií výskumu a vývoja a databáza výskumníkov.

Odborný program konferencie priniesol podnety od viacerých zainteresovaných strán v problematike otvoreného prístupu. So svojimi skúsenosťami sa podelili slovenskí aj zahraniční zástupcovia legislatívy, vydavateľskej praxe či vedeckého publikovania.

Prezentujúci hostia predstavovali nielen odbornú pestrosť podujatia, ale zároveň sa ich vzájomné skúsenosti a problémy stretli na jednom mieste, na ktorom mohli spoločne diskutovať a hľadať riešenia.

Výber prednášajúcich a vzájomné prepojenie zúčastnených strán ocenili aj účastníci konferencie. Konferencia im poskytla komplexný pohľad na problematiku OA nielen na Slovensku. Ako hovorí jeden z podnetov od účastníčky konferencie: *„Keďže sa konferencie zúčastnili zástupcovia všetkých zúčastnených strán či už z pohľadu publikujúcich autorov, vydavateľov, vlády a orgánov, ktoré participujú na OA, poslucháč mohol získať vo veľkej miere ucelený pohľad na fungovanie a vízie otvoreného prístupu na Slovensku a v Európskom rámci.“*

Podobne sa vyjadril aj jeden z prezentujúcich, Ján GONDOĽ, z Úradu splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti Ministerstva vnútra SR. *„Oceňujem, že sa konferencia zorganizovala a boli na ňu pozvaní relevantní spíkri a pestré publikum. Téma otvoreného prístupu je potrebné venovať pozornosť a táto konferencia je jedným z nástrojov, ako otvorený prístup spropagovať a podporiť jeho uvádzanie do praxe.“*

Aj Jána GONDOĽA možno považovať za jedného, ako poznamenal, z relevantných spíkov. Vo svojej prezentácii predstavil najmä Akčný plán iniciatívy pre otvorené vládnutie. Zameril sa na oblasť otvoreného prístupu a otvorených vzdelávacích zdrojov ako súčasť akčného plánu.

Otázka vzťahu legislatívy a otvoreného prístupu bola témou aj pre prezentáciu o licenciách Creative Commons (CC) a ich využívaní na Slovensku. Zástupcovia CC Slovensko priblížili možnosti využitia aktuálnej verzie CC 4.0 či už v školstve, vede, kultúre alebo informáciách verejného sektora. Licencie Creative Commons umožňujú zdieľanie informácií a ich používanie za určitých podmienok a sú súčasťou aj novely autorského zákona.

Mimoriadnu pozornosť si získala prezentácia Pete BINFIELDA, zástupcu vydavateľa amerického PeerJ. Ani telomost medzi Slovenskom a USA neubral prezentácii na autenticite a kvalitnom obsahu. Ako spomína Iryna KUCHMA, vo svojom blogu o konferencii: *„Pete Binfield ..., gave a great talk about OA as an enabler of innovation and provided a case study from PeerJ. ... He started his talk with an overview of the most important innovations in scholarly publishing in the last 20 year. ...“*

Významnú odbornú hodnotu informácií, ktoré vo svojej prednáške priniesol Pete Binfield ocenili mnohí účastníci konferencie. Za všetko hovorí vyjadrenie: *„...prednášku od P. Binfielda považujem za špičkovú, na svetovej úrovni,“* podčiarkol aj už spomínaný Ján GONDOĽ.

To, že je problematika otvoreného prístupu zaujímavá a aktuálna téma aj na Slovensku a predovšetkým v akademickom prostredí, to potvrdil aj jeden z podnetov konferencie. Akademickému prostrediu a otvorenému publikovaniu sa venovali vo svojej prezentácii Beáta BELLEROVÁ a Ľubica JEDLIČKOVÁ. Ako zástupkyne Slovenskej poľnohospodárskej knižnice pri SPU priblížili aktivity svojej akademickej knižnice v tomto smere a poskytli svoje skúsenosti priamo z praxe.

Pohľad vydavateľskej praxe prezentoval Martin VELICKÝ z vydavateľstva DeGruyter. Okrem stručného priblíženia aktivít vydavateľstva, predstavil účastníkom najmä OA vydavateľské programy pre vedecké časopisy a monografie a základné parametre týchto programových balíkov.

Primárny programový balík Lite zahŕňa základné služby pre profesionálne publikovanie – webové služby, produktové služby, marketing, distribúciu a tréningové služby. A ako to robia? – Čitatelia majú otvorený prístup k obsahu a vlastníci časopisu hradí náklady na publikovanie.

Pri téme vedeckých časopisov zostal aj Karol NEMOGA z Matematického ústavu SAV. Praktický pohľad na časopisy OA Slovenskej akadémie vied priblížil nielen to, kde sú vedecké zdroje, ale aj ako sú dostupné a podobne. Výzvou bol predovšetkým záver o úlohách samotnej vedeckej komunity v súvislosti s otvoreným prístupom. Trvalými úlohami sú predovšetkým intenzívna podpora OA a vytváranie tlaku na veľkých vydavateľov smerom k bezplatnému prístupu.

Na základe podnetov účastníkov je možné tvrdiť, že konferencia vyvolala všeobecný záujem o problematiku otvoreného prístupu na Slovensku a poskytla aktuálny pohľad na riešenie OA u nás i v zahraničí.

„Konferencia pre mňa znamenala množstvo nových a zaujímavých informácií, ale aj ľudí a oceňujem tiež výbornú organizáciu podujatia. ...“

„Vyjadrujem nádej, že toto podujatie neostane len jednorazovým podujatím, ale že CVTI SR bude aj naďalej hľadať spôsoby, ako bude záujemcov o otvorený prístup prepájať, a ako národný koordinačný bod pre Open Access bude výrazne podporovať presadzovanie otvoreného prístupu v akademickej praxi.“

V Centre vedecko-technických informácií SR (CVTI SR) sa koncom marca konala medzinárodná konferencia k téme otvoreného prístupu. Po prvýkrát sa tak na Slovensku hovorilo o otvorenom prístupe. Podujatiu predchádzalo aj diskusné fórum, ktoré CVTI SR zorganizovalo v novembri minulého roka. Ako celá myšlienka konferencie vznikla a aký bol jej cieľ, nám prezradila PhDr. Mária Žitňanská, odborná garantka podujatia a riaditeľka sekcie Vedecká knižnica v CVTI SR.

Podujatie Open Acces politika Slovenska v Európskom rámci 2015 môžeme považovať za premiérové svojho druhu na Slovensku. Ako vznikol námet usporiadať takúto konferenciu?

„Prvým krokom bol môj návrh na jeseň minulého roka usporiadať Diskusné fórum v súvislosti s poverením CVTI SR vykonávať funkciu Národného referenčného bodu (NRB) pre Open Access politiku Európskej komisie na Slovensku. Návrh sa stretol nielen s pozitívnou odozvou na strane CVTI SR, ale aj so záujmom pozvaných účastníkov. Jeho cieľom bolo oboznámiť zainteresovaných so súčasnými aktivitami CVTI SR v tejto oblasti, nadviazať úzku spoluprácu pri koordinácii opatrení, výmene skúseností a tvorbe spoločných zásad s kľúčovými hráčmi, ktorí sa pohybujú v oblasti publikovania, uchovávaní a sprístupňovania informácií získaných ako výsledky výskumno-vývojových procesov (pri ktorých je predpoklad a povinnosť publikovania formou OA).“

*Usporiadanie medzinárodnej konferencie **Open Access politika Slovenska v Európskom rámci 2015. Súčasný stav perspektív**, bolo len logickým krokom vyplývajúcim zo záverov tohto podujatia. Návrh scenára a obsahu konferencie, tak rýchlo ako ma napadol, rovnako rýchlo sa menil a smeroval do takej finálnej podoby, ktorá mala predpoklady zaujať oslovené publikum.“*

Za jedným stolom sa stretli zástupcovia Ministerstva kultúry SR, Ministerstva vnútra SR, akademickej obce na záver stretnutia konštatovali, že hlavným problémom je v súčasnosti nedostatočné povedomie o OA politike na Slovensku.“

Od januára 2015 sa CVTI SR stalo jedným z partnerov projektu OpenAIRE2020 financovaného z programu Európskej komisie pre výskum a technologický rozvoj v rámci programu HORIZONT2020. Je rovnako kľúčovou organizáciou (tzv. Key Node) a asociovaným partnerom v projekte PASTEUR4OA, zámerom ktorého je pomoc pri rozvoji a/alebo posilnení OA stratégie a politiky na národnej úrovni a uláhčenie ich koordinácie medzi všetkými členskými štátmi na úrovni Európskej únie. Vzhľadom k tomu, že v súčasnosti komunikujeme s koordinátormi týchto projektov, zámer usporiadať konferenciu na túto tému rovnako zarezonoval aj v týchto kruhoch.“

Podnázov konferencie hovoril o aktuálnom stave a perspektívach Open Acces. S akou perspektívou ste pristupovali k organizácii samotného podujatia?

„Medzi úlohy CVTI SR patria nielen aktivity smerujúce k zvyšovaniu povedomia odbornej i laickej verejnosti o problematike otvoreného prístupu, ako napr. usporadúvanie podujatí a seminárov, ale aj podpora pri budovaní repozitárov a podpora spolupráce medzi kľúčovými hráčmi v oblasti OA na Slovensku.“

Zapojenie sa do uvedených projektov nás síce priamo zaväzuje k organizovaniu podujatí tohto typu, ale našim cieľom bolo predovšetkým zorganizovanie takých aktivít, ktoré by nielen mapovali aktuálne dianie v problematike OA, ale prinášali aj nové podnety a riešenia. Rok v názve konferencie, minimálne v tomto prípade, potvrdzuje našu snahu o založenie tradície podujatia a radi by sme v tejto aktivite pokračovali.“

Program podujatia ponúkol mnoho zaujímavých prezentácií a prezentátorov. Určite však nebolo jednoduché zvoliť tie správne témy a ľudí. Ako ste sa „popasovali“ s týmto základným prvkom každého podujatia?

„Myšlienka usporiadať konferenciu na tému Open Access, vďaka správnej zostave programového výboru, sa postupne kryštalovala. Návrhy jeho členov posunuli hlavnú tému konferencie tak, aby bola zaujímavá, prínosná a pre účastníkov nielen inšpirujúca, ale aj vyzývajúca na pokračovanie v nastolených aktivitách v tejto oblasti, za čo im aj touto cestou veľmi pekne ďakujem.“

Ako vnímate Vy osobne súčasný stav a perspektívy OA na Slovensku? Prekvapili alebo potešili Vás niektoré fakty prezentované na podujatí?

„Táto problematika nielen u nás, ale aj v okolitých krajinách, má svojich priaznivcov aj odporcov, preto si myslím, že je potrebné, aby sa tejto téme venovala väčšia pozornosť, nakoľko celkové aktivity v rámci EÚ naznačujú, že ani Slovensko nemôže zostať“

bokom. Bolo zaujímavé vypočuť si, ako je to vnímané vo svete, ako to vnímajú mladí ľudia, ako sa k tomu stavia legislatíva. Každá prednáška, ktorá tu odznela verím, že posunula povedomie účastníkov o tejto problematike do širšej roviny. Vybrať len niektoré fakty by bolo nespravodlivé. Veľa podnetov, ktoré odzneli na konferencii prekvapilo a potešilo, tak som to vnímala ja a predpokladám, že aj mnohí účastníci tohto podujatia.”

Aké plány má organizátorský výbor s konferenciou do budúcnosti? Bol prvý ročník tou správnou štartovacou líniou?

„Proces OA a jeho implementácia do národných stratégií má v CVTI SR svoje miesto, preto usporiadanie konferencie, správny výber prednášajúcich, v závere načasovaná diskusia k danej téme, je práve to, čo môže myšlienku OA na Slovensku rozvinúť a posunúť ďalej.

Konferencia nastolila otázky, ktoré je nevyhnutné ďalej riešiť a pozitívne ohlasy zo strany prednášajúcich aj zúčastnených svedčia o tom, že podujatie bolo tým správnym krokom pre naštartovanie ďalších aktivít. Verím, že o rok prinesieme nové témy, nové poznatky a diskusia o problematike OA na Slovensku sa posunie zase o kúsok ďalej. Správne formulované závery z prvého stretnutia k problematike Open Access môžu byť tou pravou štartovacou líniou pre ďalšie aktivity v tejto oblasti.”

Mgr. Eva Vašková

eva.vaskova@cvtisr.sk

(Centrum vedecko-technických informácií SR)